

Cipariu, T. Creștinătatea la
România din Dacia. Blaj.
1866.

Adelaam: Mt Dicorei
Leu Blaj 1871, Grama Mt list unile
Bl. 1884 citează această Disertație
ca începutul creștinării Românilor,
Blaj-1865

BCU Cluj / Central University Library Cluj

L. Lupaș

Acest articol „Crestinătatea la Români
 din Dacia” a fost scris și publicat ^{în Blaj} (de Tim.
 Cipariu) la 1866. Era destrănat și apară în
semnat trămur din acel an, dar din care cauză
 cauze au rămas azi, cum se vede. Mi l-a do-

ni **C**reșter. prepozit capitalas di Blaj (la ^{p. m. de la douzici} Aug. Sti.)
 ANDU s'a inceputu crestinetatea la ro-

manii dein Daci'a, și ce-ne au fostu antanii
 loru apostoli, este cu totulu necunoscutu. Una
 parere, de almentrea multu partenita de unii de
 intre ai nostri, cumu că strabunii nostri au adusu
 cu sene dela Rom'a relegiunea crestinesca, inca
 nu se pare a avé pentru sene multa probabile-
 tate, nu numai dein acea cauza, că pre la in-
 ceputulu seclului II nece in Rom'a nu eră prea
 latîta relegiunea crestina, ci și pentru că e u-
 na mare intrebare, pană acumu inca ne desle-
 gata și forte cu indoiela, că ore romanii colo-
 nisti dein Daci'a, parentii nostri, venit'au chia-
 ru dein Rom'a, și inca toti. Eutropiu, care
 intre toti autorii, câti au mai remasu, e celu
 mai precisu intru asta parte, dîce numai, că
 coloniile aduse de Traianu in Daci'a au fostu
 dein totu imperiulu romanu ¹). La care se pote
 adauge și acea oserbatiune, că in Daci'a vechia,
 dein temporele intre Traianu și Aurelianu (a.
 Chr. 101 — 270), inca nu s'a descoperitu nece
 cea mai mica urma de crestinetate, macaru că
 remasîtiile anticarie dein acestu periodu chiaru
 nu lipsescu in tote tienutele ei. Ci se nu uitămu
 de alta parte și acea impregiurare, că relegiu-
 nea crestina eră proscrisa, chiaru și sub Tra-

cu ocazia călătoriei mele în Ardeal (libr. în Blaj), când

¹ Eutropiu VIII, 6. Ex toto orbe romano.

am fost și găzduit de năvălitorii,

J. Cretz

ianu ²⁾, in totu imperiulu romanu panà la Constantinu celu mare; retrasa sî ascunsa, cumu erá, ea nu cutezá a avé alte monumente nece in Rom'a de câtu in catacumbe.

Cu tote astea, urmele istorice, de sî nu prea multe, sî altele limbistice, ori câtu de pucine, nu ne lasa a ne indoí, cumu cà crestinetatea sî la romanii dein aste parti a avutu inceputu inca in tempure-le cele mai vechie. Urmele istorice, cele mai vechie sî mai de antaniu, in adeveru se referescu numai la provinciile de dein colo de Dunare, dein carele inca pentru angustimea locului ne restringemu la cele mai invecinate cu Dac'ia vechia, cumu suntu amendoue Dacie-le, cea ripense sî mediterania, impreuna cu ambe Moesie-le si cu Dardania ³⁾, dein cari s'a ruptu Daci'a noua, ci cu carile romanii dein Daci'a vechia si dupa famos'a stramutare sub Aurelianus au avutu necurmata comunecatiune, asia câtu, dein cele ce aflàm despre relegiunea romaniloru de dein colo, cu totu dreptulu potemu conchide si la relegiunea cestoru de in coce de Dunare. — Er' urmele limbistice suntu luate dein limb'a nostra cea dein coce de Dunare, cumu se vorbece panà astadi la noi.

²⁾ Traianu la Pliniu X ep. 97: Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt.

³⁾ Jornande de success. regnorum: Aurelianusque imperator, evocatis exinde legionibus, in Moesia collocavit, ibique aliquam partem Daciam

I.

In aceste provincie plene de colonie romane aflăm încă înaintea de Constantin cel mare urme istorice nu numai de creștinătate, ci și de episcopie. Sub Dioclitianu pre la a. 303 aflăm pre S. Dasiu episcopulu Durostorului (mai târziu Distr'a la Silistri'a) în Moesi'a de diosu că martiru ⁴). Totu acolo încă mai înaintea luara cunun'a martiriului Juliu veteranu și Hesychiu sub Alesandru Severu, precumu și Pasistrate, Valentiu sîaltii ⁵). În Marcianopole, metropolea aceleiasi provincie, numita după Marcian'a sor'a imperatului Traianu ⁶), aflăm a fi patîtu martiriu S. Melitina încă sub Antoninu ⁷). Er' în Ratiaria, metropolea Daciei ripensi, a suferitu martiriu S. Hermexorcistu ⁸). Deîn cari se cunoșce, cumu că ro-

mediterraneanam, Daciamque ripensem constituit, et Dardaniam junxit (ed. Lindebr. Hamb. 1611, pag. 39). Vedi și Fl. Vopiscu în Aurelianu XXXIX, Eutropiu IX, 15, și Sex. Rufu VIII.

⁴) Martirologiu rom., la 20 nov.

⁵) Totu acolo, și la Usuardu în 25 și 27 Mai, și 15 Jun. Ruinart actele martiriloru pag. 568 și 571 seqq. (ed. Ratisbon. 1859).

⁶) Jornande de reb. Geticis: Marcianopolim ejusdem patriae (Moesiae) urbem famosam metropolim, — Trajanus — conditam civitatem germanae suae nomine Marcianopolim nominavit. — De Marcian'a sor'a lui Traianu vedi Pliniu panegiricu capu LXXXIV.

⁷⁻⁸) Martirol. rom. la 15 Sept., și 31 Dec.

manii de pre marginile Dunarei in Moesi'a si Daci'a nu numai cà erau crestini pre acele tempore, ci inca aveau si martirii sei.

Dupa ce inse relegiunea crestina sub Constantinu I scapà de sub tirani'a paganismului, si se redicà la demnetatea, cei competea in statu, numai de câtu aflàm una multîme de episcopate in tote acele provincie de mai susu, dein care se arata, cà crestinetatea si panà acì erá forte latîta intre romani, numai câtu stá ascunsa sî sugrumata.

Mich. Lequien in orientele crestinu numera in Moesi'a de diosu XVII episcopate ⁹⁾, intre cari cele mai vechie XII suntu: Marcianopole metropole, Abritu, Nove, Sexantaprista, Nicopole dela Istru, Tiberiopole, Odesu, Apiaria, Comea, Dorostoru, Sugdea, sî Axiopole; inse acestu indice nu e completu. In Moesi'a II mai aflàm memorate si episcopie dela Tramarisc'a sî Zeldapa. Er' episcopatele dein ambe Dacie-le, Moesi'a de susu, si Dardani'a, suntu cu totulu lasate afora, fiendu cà, de sî erau in partea orientale a imperiului romanu, totu se tieneau de patriarcatul occidentalui. Asia in Daci'a ripense aflàm episcopie la Ape (aquae), Bononi'a, Castra-marti, sî Iscu; in Daci'a mediterania la Sardic'a cá metropole ¹⁰⁾, Naisu patri'a

⁹⁾ Lequien *Œr. Christ.* t. I (ed. Paris. 1740) pag. 1217 seqq.

¹⁰⁾ Theodoretu *ist. bas.* II, 2.

marelui Costantin¹¹⁾, sî Romatian'a seau Remesian'a; er' in Dardani'a la: Scupi, si Ulpiana, amendoue colonie romane.

Dein aceste provincie aflâmu —

a) La a. 325 la antaniulu conciliu ecumenicu dela Nicea de facia si suscrisi:

Protogene ep. Sardicei,

Marcu ep. Comeei, sî

Pistu ep. Marcianopolei.

b) La a. 347 in Sardic'a, carea erá capital'a nu numai a Daciei mediteranie, ci si a celei ripense, sî a Moesiei de susu, se tienù unu sinodu baserecescu dein cele mai numeroase cu 341 de episcopi. Canonele lui fura compuse in limb'a latina ¹²⁾. Justinianu lu-numesce ecumenicu ¹³⁾, sî e de crediutu, cumu cà numai sumetî'a grecesca nu a suferitu, cá acestu sinodu romanu se se numere intre cele ecumenice. In acestu sinodu fura de facia si suscrisera, dein aceste provincie:

Protogene ep. Sardicei,

Vitale ep. Ape-loru,

¹¹⁾ Stefanu Byzantiu in Lex. geograficu, Costantinu Porphyrogen. themat. II. 9 etc. Vedi Cellariu geogr. vech. t. I p. 580.

¹²⁾ Dionisiu in prefatiune: Statuta quoque Sardicensis concilii atque africani, quae latine sunt edita (Justelu si Voelu biblioth. jur. can. vet. t. I. p. 101). Vedi si Harduin act. conc. t. I. p. 639.

¹³⁾ Fabricii biblioth. gr. t. XI pag. 34 dein Lambecii catal. t. VIII p. 444. Baroniu in Ann. eccl. la a. 347 nr. VII.

Gaudentiu ep. Naisu-lui,
Calvu ep. Castra-martiei,
Valente ep. Iscu-lui,
Paregoriu ep. Scupi-loru,
Macedoniu ep. Ulpianei,
Artemidoru ep. Blacenei (?) in Daci'a,
si Marcu ep. Sisciei (mai adevratu alu Co-
meei) in Daci'a, afora de altii dein Thraci'a,
Panoni'a etc., si de episcopii ariani Ursaciu
alu Singidunu-lui in Moesi'a de susu, si Va-
lente dein Mursa in Panoni'a de diosu.

c) La a. 381 Martiriu ep. Marcianopolei
fu de facia sî suscrise la conciliulu II ecume-
nicu dein Costantinopole.

d) La a. 392-420 S. Niceta ep. Romatiani-
nei, catrà care e scrisa renumit'a oda sapphica
a S.-lui Paulinu ep. de Nola - Campaniei; u-
nulu de intre scrietorii baserecesci in limb'a la-
tina ¹⁴⁾.

e) La a. 404 Lupicinu ep. Apiariei, len-
ga S. Joane Crisostomu in Costantinopole ¹⁵⁾.

f) La a. 409 Marcianu ep. de la Naisu,
catrà care se afla una epistola dela Inocentiu
pap'a.

g) La a. 431 se aflara de facia la concili-
ulu III ecumenicu dela Efesu, de si suspecti
de eresu, —

Julianu alu Sardicei,

¹⁴⁾ Gennadiu, Honoriu si Trithemiu de scrietorii
baserecesci; Tillemont memoir, t. X p. 621 seq.
Innocentiu I ep. catrà episcopii Macedoniei.

¹⁵⁾ S. Joane Crisost. in ep. I catrà Inocentiu pap'a.

Doroteiu alu Marcianopolei, sî
Jacobu alu Dorostorului, dein carii ce-
li doi mai dein urma s'au sî suscrisu, impre-
una cu —

Marcianu alu Abritului.

h) La a. 449 in sinodulu particulariu dein
Costantinopole fura de facia si suscrisera —

Saturninu ep. Marcianopolei, sî
Secundinu alu Novei, dein Moesi'a.

La cari de o-camu data adaugemu aici acea
reflesiune de mare importantia dupa parerea
nostra, cumu cà tote aceste urme istorice infi-
rate panà aici, despre crestinetatea romaniloru
dein provincie-le de lenga Dunare, se tienu de
epoc'a dein ainte de conciliulu IV ecumenicu
dela Chalcedone (a. Chr. 451), in carele mai
antaniu se dede episcopului dein Costantino-
pole dereptulu de a chirotoni pre metropolitii
dein diecesi-le Pontului, Asiei, sî Thraciei, pre-
cumu si pre episcopii deintre barbari (can.
XXVIII). De atunci episcopiele dein Moesi'a
de diosu, Emimontu, Scithi'a, Rodope, Thraci'a,
sî Europ'a thracica, carile se tieneau de diece-
sea Thraciei, s'au supusu patriarchatului dein
Costantinopole; er' „cele alalte, cumu serie a-
numitu Zonara la canonulu citatu, dein Mace-
doni'a. Thesali'a, Greci'a, Peloponesu, sî Illy-
ricu ¹⁶⁾, au remasu sî atunci lenga episcopulu
Romei vechie“. Acestea steteau mai de aproape sub

¹⁶⁾ Notitia dignit. orientis et occid. (ed. Bücking
Bonn. 1839 t. I p. 13 seqq.).

archiepiscopulu Thesalonicei, cá vicariu alu ponteficelui romanu, panà candu Justinianu mai tardîu a ruptu una parte dein ele sî le a supusu sub archiepiscopulu Justinianei I (care se numea si Lychnidu sî in urma Achrida); er' in urma ~~Em~~ Isauricu, maniaduse pre Gregoriu II sî III, pîntu tari'a ce aratara intru apararea iconeloru, rupse Illyriculu orientale de catrà patriarchatulu Romei ¹⁷⁾ la a. Chr. 717.

Spre intielegere mai chiara a lucrului oserbâmu, cumu cà celu pucinu pre la a. Ch. 400 imperiulu romanu erá impartîtu in occidentale si orientale. Imperiulu orientale erá sub doi prefecti de pretoriu: prefectulu Orientelui, si prefectulu Illyricului. Prefectulu Orientelui avea sub sene cinci diecesi: Oriente, Egiptu, Asi'a, Pontu, sî Thraci'a; er' prefectulu Illyricului avea doue diecesi: Macedoni'a, si Daci'a. De diecesea Macedoniei se tieneau siesa provincie: Achai'a, Macedoni'a, Cret'a, Thessali'a, Epirulu vechiu, sî nou; er' de Daci'a se tieneau cinci provincie: Daci'a mediterania, sî cea ripense, Moesi'a I, Dardani'a, si Prevalitan'a cu una parte dein Macedoni'a ¹⁸⁾.

Dein care se pote intielege, ce insemnare avea numele diecese pre tempulu conciliului Chalcedonicu, si cà prein urmare prein can. XXVIII nu s'a supusu episcopului Costantinopolitanu de câtu doue diecesi dein Asi'a, sî

¹⁷⁾ Pray hier. hung. t. II pag. 462.

¹⁸⁾ Notitia dign. l. c. pag. 3. seqq.

un'a dein Europ'a, anume Thraci'a, candu de-
in cuntra episcopului dela Rom'a se lasara nu
numai tote provincie-le occidentelui, ci sî dein
diecesile orientelui doue: Macedoni'a, sî Daci'a
cu tote provinciile loru, precumu le amu infi-
ratu.

II.

Cu ce cuventu dar', potemu intrebá, a cu-
tezatu a scrie P. M. in istori'a baser. (capu I
§ 1 pag. 22): Cumu cà „baserec'a româniloru
totu de un'a a fostu de legea grecesca.“ Nu-
mai pucina mirare ne cuprende, candu aflâmu
scrisu totu acolo ¹⁹⁾: Cumu cà „legea basere-
cei apusului a inceputu a se chiemá latinesca
seau romana, er' legea baserecei resaritului gre-
cesca.“ Amu audîtu de ritulu latinu sî gre-
cescu, dar' de lege latinesca si grecesca, nu
sciu, deca a mai audîtu cene-va de candu lumea.

Panà la antani'a desbinare sub Photiu (a.
Chr. 879), erá numai una besereca, catholica
in credentia, ci pote cu ore care diversitate in
ceremonie sî rituri, dupa natiunalitati sî lim-
be, cu ritu romanu seau latinu, grecescu, ar-
menescu, sirianescu, copticu, ethiopicu etc., ca-
re diversetate a remasu sî s'a desvoltatu sî mai
tare dupa antani'a sî urmatorie-le desbinari.
Inse de lege (relegiune) latina, grecesca etc.
nu a fostu, nece a potutu fí, nece una data vor-
ba. Legea crestinesca nu se imparte in mai mul-
te legi.

¹⁹⁾ Pag. 23.

7.10.1934

Costantinopolitanii sî grecii inca nu si-au numitu nece una data legea seau relegiunea loru grecesca. Eli chiaru sî candu aru fí volîtu, nu erau in stare de a o numí asiá. Limb'a grecesca crestina nu are terminu adecatu pentru natiunaletatea grecesca. Legea seau relegiunea ellenica ar' insemná lege paganeasca, er' legea romaica insemneza numai romana. Alte expresiuni pentru asta idea nu se afla in limb'a grecesca vechia seau noua. Imperiulu si patriarchatul Costantinopolitanu nu s'a numitu nece una data pre se-ne grecu, ci numai romanu, de sî cá lucus a non lucendo; si deca e vorba de basereca grecesca, ea totu de un'a si pretotendenea s'a numitu numai catholica sî apostolica, precumu suna simbolulu credentiei, nu numai in Costantinopole, ci si in Antiochi'a, si Alesandri'a, panà candu au mai custatu.

De episcopi orientali inca aflàmu forte adesa memoratiune la scriptorii vechi baserecesci si civili. Oriente propiè se numea la romani in administratiunea civile si militaria, de unde a trecutu sî in cea baserecesca, acea parte a Asiei, carea se tendea dein colo de diecesile Pontului sî Asiei mice, prein Cilici'a, Syri'a, Palestina'a, Mesopotami'a, Arabi'a etc. ²⁰⁾. Dein care cauza, baserec'a armenesca, syrianesca etc. s'aru fí potutu numí cu dereptu cuventu orientali, dar' nu sî cea grecesca, de câtu numai intru unu intielesu forte latu, sî mai alesu du-

²⁰⁾ Notitia ding. l. c. pag. 9. seq.

pa ce prein armele Islamului, inca cu multu in ainte de schisma, a incetatu usulu limbei grecesci in partile orientelui, prein Asi'a si Egiptu, si patriarchatele dein acele parti, in câtu erau grecesci, au remasu numai titularia in partibus infidelium. Numitu-s'a inse pre se-nevre-una data acea basereca grecesca orientale, vedea altii, ci io numi aducu amente se fiu aflatu acesta numire, de câtu numai la scrietorii celi mai noi. Singurulu titlu, pentru care baserec'a Costantinopolitana s'ar' fi potutu chiamá orientale, erá numai, cà Costantinopolea in urma devenise scaunulu partei orientali a' imperiului romanu, — care titlu inse erasi de multu l'au pierdutu grecii.

Er' ce se tiene de ritu si ceremonie baserecesci, e lucru cunoscutu, cumu cà in baserec'a asia numita grecesca form'a si sistem'a rituale de astadi s'a stabilitu numai cu pucinu in ainte de inceputulu schismei, una parte dupa schisma. Er' panà atunci intre Rom'a si Costantinopole erá mare asemenare si in acestu respectu.

Liturgi'a grecesca, nu numai ceea ce vene sub numele SS.-loru Basiliu si Joane Crisostomu, ci si cele usitate la Alesandri'a si Ierusalimu, e tiesuta dupa un'a si aceeasi forma cu mis'a latina atâtu cea romana, câtu si Ambrosiana si Mosarabica.

Ce e mai multu, baserec'a grecesca inca si panà adi are in usulu seu una liturgia compusa de unu papa alu Romei, liturgi'a Inainte-santî-

teloru. Gregoriu dialogu, precumui dîcu grecii, e Gregoriu celu mare, care a gubernatu baserec'a dela anulu 590 panà la 604. Ei-lu numira asia pentru cartea acestuia numita Dialogu, care si astadi se afla latinesce intre opure-le acelui mare pontifice, sî ore-candu se aflá sî in manule greciloru in versiune grecesca, care inse astadi nu mai existe.

Cartile rituali ale greciloru, panà curundu in ainte de schisma, stateau numai dein psalmi si rogatiuni, cá sî in breviaria-le latinesci. Joane Damascenu (mortu la a. Chr. 756) a fostu celu de antaniu, care a scrisu Octoechulu. Cosm'a monaculu, italianu, dascalulu lui J. Damascenu in musica, Theodoru Studitu cu frate-so Josefu etc., autorii canneloru celoru lungi sî multe, sî ai altoru stichire, troparia, condace, icose nenumerate dela Inserate si Manecate, suntu mai toti dein seclulu VIII. Luminatoriele (sfetilnele) dela dumenece demanetia suntu compuse de Leone si Costantinu imperatii Byzantini (a. Chr. 889—959), precumu stà scrisu in tote editiunile Octoechului. Serbatori'a Acathistului inca se incepù numai in seclulu VII sub Heracliu imperatu si Sergiu patriarchulu ²¹⁾, dupa mai multe ata-

²¹⁾ Sergiu a introdusu mai antaniu sî cantarea dela liturgia: Se se impla gurele nostre etc. (Chron. pasc. t. I pag. 705 seq.), sî Cherubiculu dein liturgi'a Inainte-Santîteloru: Acumu poterile cresci etc. (ib. pag. 714). Er' cumu cà Sergiu a fostu ereticu monothelitu, adeveresce S. Theo-

auri ale Avariloru, Persiloru sî Arabiloru asupr'a Bizantiului, precumu spune la Synaxaria, sî dein Costantinopole se intense apoi mai incolo. Er' serbatori'a Orthodoxiei se asiedia numai sub Michaelu si Theodor'a (a. Chr. 842).

Nu mai pucina asemenare intre partile orientelui si occidentelui erá sî in respectulu serbatorieloru, precumu este si astadi. Numai câtu serbatori'a Pasceloru, carea in Oriente incepu a se tiené de una data sî intru una dî cu Judeii, in urma s'a adoptatu a se tiené sî acolo numai dumenec'a, cumu s'a tienutu totu de un'a in baserec'a Romei, ori câtu s'au incercatu orientalii a se opune sî a se provocá la traditiune apostolesca ²²). Er' serbatori'a nascerei Domnului, carea in Oriente si in Costantinopole se serbá de una data cu serbatori'a botezului in 6 Jan., inca s'a mutatu pre 25 Dec. dupa daten'a baserecei Romane, S. Joane Crisostomu fiendu celu de antaniu, care a facutu acesta scaimbare, precumu anume marturisesce ²³).

Sî in urma, cá se trecu alte multe, preutii si monachii in partile orientelui inca se tundeau, cá si in partile occidentelui, sî inca in forma de cununa cá la franciscani, precumu arata sî iconele vechie grecesci si prescrie eu-

phane in Chronologia la a. 671 (pag. 550 ed. Bon.).

²²) Eusebiu ist. bas. V, 23 seqq. Baroniu annal. la a. Chr. 198.

²³) Oper. t. V (ed. Savil. Oxon. 1612) pag. 511 seqq. Combefisu biblioth. concion. t. I (ed. noua Paris. 1859) pag. 300 seqq.

chologiulu. Er' deca astadi intre greci si orientali tunderea chirotonitiloru si monachiloru e numai ceremonia simpla pentru rituale, care grecii si orientalii in praxe nu o mai obserbeza, ci dein contra, — celu pucinu la inceputu nu a fostu asiá. Sî deca in partile occidentelui s'a introdusu celibatulu preutiloru, diaconiloru si subdiaconiloru in seclulu XI, se nu uitàmú cà sinodulu Trulanu in can. XII l'a introdusu pentru episcopi sî mai demultu, in secl. VII, pre candu inca in partile occidentelui, si anume in Afric'a, se mai aflau episcopi insurati, cumu marturisesce acelesi canonu.

Ci diversetatea in riture si ceremonie se fia fostu chiaru sî mai mare in seclii de antaniu ai crestinetatei panà la schisma, de aceea in secl. VI, BCU Cluj / Central University Library Cluj inse totu nu avea cuventu a destinge intre lege grecesca sî latinesca, de ora ce legea seau relegiunea si-lià numirea dupa dogme sî articlii de credentia, er' nu dupa ceremonie, rituri, datene, sî limbe.

Cu atâtu mai pucinu cuventu potea se dîca, cumu cà romanii au fostu totu de un'a de legea grecesca, candu cu dereptu cuventu nece macaru atat'a ar' fí potutu dîce, cumu cà romanii au fostu totu de un'a de ritulu grecescu, seau cà totu de un'a au fostu supusi patriarchatului grecescu dein Costantinopole, precumu amu aratatu.

III.

Ci se continuàmú mai in colo.

- i) La a. 451 in conciliulu IV ecumenicu

dela Chalcedone fù de facia si suscrise Diogenianu ep. Remesianei (seau Romatianeii in Dacia mediterania).

k) La a. 458 siesa episcopi dein partile Moesiei de diosu scrisera imperatului Leone in caus'a sinodului Chalcedonicu, sî anume:

Marcianu alu Abritului,
Martiale alu Apiariei,
Menofilu alu Durostorului,
Marcelu alu Nicopolei,
Petru alu Novei, sî —

Ditta seau Dizza alu Odesului dein provinci'a Scythi'a, precumu si numele se pare a arata.

Scrisori'a acesta cu atatu e mai interesante, cu catu anumitu se anoteza la capetulu ei, cumu ca de inceputu a fostu compusa latinesce: Et haec latine quidem data est, in graeca translata, et iterum translata de graeco in latinum ²⁴). Dein care apriatu se adeveresce, cumu ca nu numai episcopie-le dein ambele Dacie, ci sî cele dein Moesi'a II erau romane, er' nu grecesci, de sî supuse acumu patriarchatului Byzantinu. Interesante mai este inca si de aceea, ca acesti episcopi, cu tote ca accepteza conciliulu Chalcedonicu, care-i supuse episcopului dein Costantinopole, recunoscu sî in asta epistola primatulu ponteficelui romanu, scriendu: In Chalcedonensium civitate multis sanctis episcopis convenientibus per jussionem Leo-

²⁴) Harduin act. concil. t. II pag. 720 seq. **Bathyani. leges eccl. t. II p. 36 seq.**

nis romani pontificis, qui verè caput est episcoporum; er' de episcopulu Byzantiului numai atât'a dîcu: Venerabilis sacerdotis et patriarchae Anatolii. Unde e aici lege grecesca, candu episcopii romani scriu latinesce?

La a. 458, afora de celi mai dein susu, aflâmu sî pre urmatorii episcopi, —

Zosimu alu Sardicei,

Valerianu alu Marcianopolei, sî

Ursicinu alu Scupi-loru in Dardani'a.

l) La 459 aflâmu suscrisi in Costantinopole pre Paulu ep. Marcianopolei. sî Jovinu alu Develtului dein provinci'a Emimontu de care mai in diosu.

m) La a. 518, Amantiu ep. dela Nicopole dein Moesi'a II, in epistol'a synodica catrâ Joane ep. Costantinopolei se suscrie: Amantius episcopus *exiguus Nicopolitanae civitatis Mysiae secundae propria manu subscripsi* ²⁵). Elu a fostu singuru, carele s'a suscrisu latinesce.

n) La a. 535, Justinianu I redicandu patri'a sa Justinian'a - prima dein Dardani'a la demnetate metropolitana, ia supusu tote episcopie-le dein ambe Dacie-le, Moesi'a II, sî Macedoni'a II impreuna cu Dardani'a si Prevalea, carile mai de multu erau supuse Thesalonicei ²⁶). Acea demnetate in urma trecu la episcopulu Lychnidului seau Acridei, de la ca-

²⁵) Intre actele conciliului ecumenicu V dein Costantinopole, lenga comentariulu lui Zonara (ed. Paris. 1618 pag. 678. Harduin act. Concil. t. II. p. 1326.

²⁶) Nov. Justiniani XI.

re panà in temporele mai dein coce dependeau episcopatele dein principatele romane de dein coce de Dunare.

Inse pre la a. 594 Felice ep. Sardicei, dein Daci'a mediterania, nu volî a se supune acestui nou exarchatu, care derogá dreptului nu numai alu scaunului seu metropolitanu, ci sî celui alu Vicariului pontificiu dein Thessalonic'a, panà ce insusi pap'a Gregoriu celu mare, ce grecii lu numescu Dialogu, fù nevolîtu alu mustrá sî ai demandá se se supuna ²⁷⁾.

o) La a. 787, Ursu ep. Abritului fù de facia sî suscrise la conciliulu VII ecumenicu dein Nice'a.

La care in urma mai adaugemu numai actulu unirei romaniloru, totu dein Daci'a noua sî Emimontu, sub Joanicu imperatulu, pre la a. 1203, cu baserec'a Romei, — actu sî de aliurea prea bene cunoscutu ²⁸⁾. Inocentiu III denumî pre Basiliu, mai in ainte episcopulu Zagoriei (mai de multu Develtu, colonia romana) ²⁹⁾ de primare sî patriarchu alu marei baserece dein Trinova.

²⁷⁾ Epistolae Gregorii M. libr. IV ep. VII.

²⁸⁾ Actele se afla la Rainaldu, si in operele lui Inocentiu III ed. Stef. Baluziu Paris. 1682, mai completu in patrologi'a latina ed. Migne tom. 214—217, Paris 1855.

²⁹⁾ Pliniu ist. nat. IV, 17: Develton cum stagno, quod nunc Deultum vocatur, veteranorum. Ptolemeu Geogr. III, 11: Δέυελτος κολωνία. Simeone Maestru in Mich. sî Theodor'a (pag.

Cumu că tote aceste episcopate au fostu romane cu limba romana, ni-se pare a nu mai avé lipsa de demonstrare. Nu numai, pentru că pre acì erau asiediate colonie romane, pentru că numele cetatiloru nu numai celoru episcopali ci si ale altor'a dein aceste tienuturi erau cea mai mare parte romane, pentru că sî numele celoru mai multi episcopi citati suntu romane, ci sî pentru testulu latinu alu acteloru de in acele provincie, pentru suscripitiunile latine inca dein periodulu forte tardîu alu seclului VI, sî pentru opurile scrisa latinesce in Daci'a de Nicet'a ep. Romatianeii ³⁰), precumu le amu infiratu mai susu, inse forà de a avé vre-una pretensiune, că amu fì citatu tote urmele istorice, câte se afla dein acesta epoca despre romanetatea crestinetatei dein Daci'a.

IV.

Dupa atâte urme istorice, ce aflàm nu numai despre crestinetatea, ci sî despre romanetatea confesiunei româniloru de in derept'a Dunarei, dorerea ne este cu atâtu mai mare,

666 ed. Bonn.), si Cedrenu (t. II p. 153 ed. Bon.), anumitu scriu, că Bulgarii numira Develtulu Zagor'a seau Zagori'a in Emimontu. Vedi sî Cellariu Geogr. vechia t. I p. 1327.

³⁰) Dein acestea se pare a se mai aflá unele. Vedi Fabriciu biblioth. med. & inf. latin. t. V p. 302. bibl. gr. t. VI p. 430. Quesnel la ep. CXXIX a' lui Leone pap'a t. II p. 506, si Schonemanu biblioth. patr. lat. t. II p. 565 seqq.

cà in partile Daciei vechie nu aflăm asemeni date positive dein seclii de antaniu ai crestinetatei. Că-ci ce se tiene de martiriulu S.-lui Sab'a dein Gothi'a pre la a. 372, nu numai apriatu se scrie, că a fostu Gothu de natiune, ci e sî la indoieala, deca acea Gothia, unde se dîce a fî patemitu elu, intielege-se Gothi'a cea dein coce de Dunare, au cea dein colò carea sî Scythi'a se numea pre atunci. Dein epistol'a S.-lui Basiliu nr. CCCXXXIII s'ar' paré in adeveru, că e a se intielege Gothi'a cea dein coce, unde se dîce: Dein barbarii celi de preste Istru, sî atunci riulu Museu, in carele s'a innecatu acelu martiru, ar' fî Buzeu-lu dein tier'a romanesca ³¹⁾. Inse nu e certu, cumu că S. Basiliu vorbesce chiaru despre acestu martiru; si numai atâtu se pote deduce cu secrete de dein cuventele lui, cumu că in seclulu IV crestinetatea erá intrudusa chiaru si la barbarii dein coce de Dunare.

Inse dupa situatiunea geografica a Daciei vechie catrà provincie-le romane dein Daci'a noua sî Moesi'a, fia-care se pote convinge deplenu, cumu că relatiunile intime nece dupa Aurelianu nu au incetatu intre aceste tienu-turi, ce numai Dunarea le despartiá, sî pre cari atâtu Costantinul celu mare, câtu si Justinianu etc., le tienura impreunate cu punti pre-

³¹⁾ Papebrochiu (in Acta ss. Bolland. la 12 Apr.) opineza, că e riulu Mussovo, care inse dupa cumu-lu descrie, inca nu e altu, de câtu Buzeu. Vedi Ruinart l. c. pag. 617 seqq.

ste Dunare sî cu una multîme de castele pre amendoue ripele Dunarei ³²). Asia cîtu si romanii celi dein coce, precumu in respectulu originei natiunali, asia sî intru alu relegiunei, totu acel'asi inceputu au avutu, celu pucinu potemu presupune. cã au avutu, cu celi de dein colo, de sî urmele istorice in partea dein coce lipsescu cu totulu, dein caus'a destulu de bene cunoscuta a' ruinei totali, ce a patîtu nu numai Daci'a vechia, ci 'si provinciele de preste Dunare, sub incursiunile necurmate ale barbariloru.

Deca inse noue cestoru dein coce ne lipsescu asemeni date positive, cá la celi de preste Dunare, dar' nu ne lipsescu alte documente totu de atât'a, pote sî de mai mare insemnate, nescrise dar' vie sî nesterse, in limb'a romanesca, ce o vorbimu panà astadi, cari marturisescu mai pre susu de tota indoiel'a, cumu cã sî la noi inceputulu crestinatatei a fostu romanu, nu grecescu byzantin, nece slovenescu.

Ne numimu Crestini, sî pre inchinatorii de idoli pagani, precumu se numeau inca de in seclulu I sî II la latini, cu numiri romane, nu grecesci nece slovenesci.

Romanii latini mai antaniu numira Christus pre Christosu, sî christiani pre crestini, nu Christus sî Christianus. Suetoniu in Claudiu XXV: Judaeos, impulsore Chresto assidue tumultuantes, Romã expulit. Tertullianu

³²) Vedi Procopiu de edificia-le lui Justinianu IV, 4 seqq.

in apologeticu III: Sed et cum perperam Chrestianus pronunciat a vobis. Lactantiu in Instit. IV, 7: Propter ignorantium errorem, qui eum immutatâ literâ Chrestum solent dicere.

Inse ai nostri mai tardîu si-au uitatu a dîce Crestu, sî s'au luatn a dîce dupa greci Christos cá si Schiaii, precumu s'au desvetiatu a dîce sî sântu-sânta sî s'au dedatu a pronunziá sfantu-a dupa sloveni. Ci crestinu (cu E) totu mai dîcemu sî acumu, scaimbandu pucinelu terminatiunea seau dupa analogi'a latina, cá Justus-Justinus, seau dupa analogia romanesca, cá taliu-taliá-taliand u, unde mutâmu pre ân in in pentru I dein ainte sî pronunziâm u taindu.

Paganu la latini insemná mai antaniu sa-teanu, ci dupa latîrea crestinciatei incepù a insemná inchinatoriu de idoli, cá la noi pagân u. S. Augustinu retract. II, 43: Deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine paganos vocamus. S. Hieronimu in psalmu XLI: Pagani deos suos digito ostendunt. Cod. Theod. XVI tit. V, 46: Gentiles, quos vulgò paganos appellant; etc.

Asia dîcemu mai in colo Domne-dieu cá Provincialii domne-dieu, si cá Italianii domene-dio.

Besereca, seau dupa dialectulu macedonicu basereca, latinesce intru intielesulu crestinu basilica. Sulpitiu Severu III, 33 despre Elen'a: Mox usa regni viribus basilicam in loco dominicae passionis constituit. Isidoru orig. XV, 4: Basilicae prius vocabantur regum

habitacula, unde et nomen habent. Nunc autem ideo divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium deo cultus et sacrificia offeruntur.

Cruce, cá latinii crux, nu stavru cá grecii, seau crest cá slovenii.

Cumenecatura si a ne cumenecá, cá latinii intru insemnare crestinesca communitio sî communicare (pricestanie e mai tardîu).

Dumeneca, cá latinii crestini dominica, nu ciriace cá grecii seau nedele cá slovenii.

Serbatoria sî a serbá, la latini intru intielesu crestinu servo, sî observo - are. Vulgata Deuteron. V, 12: Observa diem sabbathi; — v. 15: Ut observares diem sabbathi.

Asia sî numele serbatoriiloru sântiloru: Sânta-Maria, San-Pietru cá italianii S. Pierro (nu sfantulu Petru), San-Pauru (nu sfantulu Pavelu), San-Giorgiu (acumu pentru vechimea numelui San-Giordiu, nu sfantulu Ghiorghie), inca sî San-Juane (acumu totu pentru vechimea numelui Sunzuene, nu sfantulu Ioanu), San-Medriu (nu sfantulu Dimitrie), San-martinu etc.

Ce e mai multu dîcemu si astadi paresemi, cá italianii quaresima, mutandu numai pe qu in p, dela patru in locu de quatuor.

Nu suntu aceste cuvente sî forme destulu de chiare documente, cumu cá parentii nostri dela romani sî in limb'a romana au invetiatu crestinetatea, nu de la greci seau dela sloveni?

Mai aflăm în adevăr în limb'a românească și alte cuvinte totu așa de vechie, de sî de origine grecescă, înse usitate sî la latini se-au cu forma latină, precum: *anger* lat. *angelus*, *botezu-are* lat. *baptizare*, *blaste-mu-are* lat. *blasphemare*, *repausu-are* lat. *repausare* etc.; care încă adevărescu, cumu că dela latini le amu luatu, nu dela greci.

Ci fatalitatea tempore-loru apoi ne a despartîtu de baserec'a română, sî ne a împreunatu cu cea greacă byzantină — slovenescă, — cu cătu detrimentu, nu numai relegendu, ci sî politicu sî literariu, toti inteligenții români prea bene sentu sî știu, foră se mai demustrezu sî io, și voru cunosce sî mai bine, candu voru fi în stare de a judecă foră patema sî prejudeciu. Înse parentii nostri celu pucinu în dîlele mai noue érași s'au încercatu a se apropiá de baserec'a matre română. Uniunea romaniloru dein Transilvani'a și Ungari'a se începù sub Metropolitulu Albei Julie Teofilu, și se consumá sub urmatoriulu seu Athanasiu I. ³³).

V.

Adaugemu aici pre scurtu seri'a Metropolitiloru sî Episcopiloru uniti dein Transilvani'a ³⁴).

³³) Despre unirea sub Joane Corvinu și episcopulu Mateiu, am atinsu în Acte și fragm. pag. XVI.

³⁴) Despre ierarhi'a românească în ainte de unire, de metropolitii și sufraganei lor, am tractatu sî aliurea și mai pre largu în Acte și fragmente.

1. TEOFILU A. Episcopulu sî metropoli-
litu fû acelu barbatu, care in 1697 resuscità acea
idea maretia a reuniunei romaniloru cu baserec'a
romana ³⁵), sî de cea mai mare importantia pen-
tru marile rezultate, ce avù atâtu pentru cultu-
r'a, câtu sî pentru pusetiunea natiunale. Pre-
intru in sa, clerulu transilvanu romanu in mare
parte scuturanduse de ignorantia secularia, ce
apasá clerurile a tota baserec'a neunita, sî fa-
miliarisandu-se cu scientiele sî cu literatur'a
nu numai eclesiastica, ci sî cu cea clasica la-
tina, se dede ocasiune desceptarei semtiului na-
tiunale, sî impulsu de a se latî sî intende intru
totu cuprensulu tienutului romanescu. Ci lu-
crulu inceputu nu-lu potù complení, prevenitu
fiendu, precumu se pare, de sortea comune ome-
nesca; celu pucinu testamentulu lui erá de 18
Jul. totu dein acelu anu 1697.

2. ATANASIU I, alesu in 22 Jan. 1698
³⁶), mortu la a. 1714, caruia fû reserbata com-
plenirea actului unirei. Doua sinode mari de
protopopi si preuti romani dein Transilvani'a
sî partile Ungariei, tienute la Alb'a Julia in 7
oct. 1698, sî in 12 Dec. 1700 ³⁷), decretara sî

³⁵) In dechiaratiunea sa de 21 mart. 1697, in A-
cte si frag. pag. 81 seq. dupa A. Illia ortus et
occ. (pag. 7. seq. ed. Claudiop. 1739).

³⁶) Vedi actulu alegerei, sî instructiunea lui Dosi
teiu in Acte si frag. pag. 240 seqq. De unde se
arata chiaru, cà smentescu toti, câti au scrisu,
cumu cà Teofilu a fostu in viatia in a. 1698, sî
cà Atanasiu s'a facutu A. Episcopu numai in a. 1699.

³⁷) Datele acestoru sinode nu suntu de totu certe,
scrietorii varieza: Illia, P. Bod, Clainu etc.

consecrara uniunea romaniloru dein aceste tiere cu mare solenitate.

Dupa Atanasiu urmara, inse numai cá episcopi ai Fagarasiului:

3. JOANE I. Giurgiu (Nemes s. Pataki), denumitu la a. 1716, mortu in Fagarasiu la a. 1727.

4. JOANE II. Inocentiu Micu (Clain), denumitu la a. 1729, santítu la a. 1732, sî mortu la Rom'a in 22 Sept. 1768, unde s'a sî immormentatu. Suptu elu se mutà resiedenti'a episcopesca la Blasiu, unde se fundà munastirea sî scole-le la a. 1738.

5. P. PAULU Aaron, denumitu la a. 1752, mortu la Bani'a-mare in 29 febr. 1764 fiendu in visitatiune, de unde s'a adusu sî immormentatu in Blasiu. Elu fundà Seminariulu, deschise scole-le, sî renoi tipografi'a dein Blasiu.

6. ATANASIU II. Rednicu, denumitu la a. 1765, mortu in Blasiu in 2 mai 1772.

7. GREGORIU Maioru, dein munastirea Blasiului, denumitu la a. 1772, lasatu de episcopia in 12 aug. 1782, sî mortu in Alb'a Julia la a. 1784, de unde fù adusu sî depusu in cript'a episcopesca dein Blasiu. Elu fundà fundatiunea de premia pentru studentii dein Blasiu, sî alta fundatiune de pâne pentru aceliasi.

8. JOANE III. Bobu, denumitu in 24 Oct. 1782, mortu in 2 Oct. 1830. Elu fundà Capitulu de VII Canonici la 1 Jul. 1807, sî facù marile fundatiuni pentru Cleru si scole.

9. JOANE IV. Lemeni, denumitu in 23

aug. 1832, lasatu de episcopia in 1850, mortu la Vien'a in 29 mart. 1861.

10. ALESANDRU Sterc'a Siulutiu, denu-
mitu episcopu in 18 Nov. 1850, preconisatu
de A. Episcopu si metropolitu alu Albei-Julie
sî Fagarasiului in 9 Dec. 1853, sî instalatu
in 28 Oct. 1855 impreuna cu Capitulu re-
dicatu la demnetate de metropolitanu sî im-
multîtu cu trei stale noua de fundatiune im-
peratesca. Totu de una data s'au redicatu sî alte
doue noue episcopate, unulu cu residenti'a in
Gherl'a in Transilvani'a, er' celu alaltu la Lu-
gosiu in Banatulu Ungariei, impreuna cu do-
ua Capitule catedrali lenga dîsele residentie.
Mare epoca pentru natiunea romana, sî nu mai
pucinu pentru uniunea baserecei nostre, careia
dein sufletu i-aprecamu tota prosperitatea, con-
solidarea sî complenirea, spre mai mare mari-
rea lui D. dieu si a s. maice baserece uneia,
sante, catolice sî apostolice romane.

T. C.

